

О. І. Благодарний,
*кандидат економічних наук,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України;*
Н. О. Юріна,
кандидат економічних наук, Донецький національний університет;
Г. В. Скобцова,
*начальник управління
Головного управління статистики у Донецькій області*

СТАН РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2008 – 2011 РОКАХ

Розвиток малого підприємництва є одним з перспективних напрямків створення конкурентно – ринкового середовища, яке сприяє формуванню змішаної економіки в Україні. Існування та взаємодія сукупності великих, середніх та малих підприємств при оптимальному їх співвідношенні є най-важливішим елементом такої економічної системи. Найбільш динамічним елементом в структурі народного господарства є мале підприємництво.

В умовах формування змішаної економіки ринкового типу, інституційних змін в економіці України, радикальних змін у відношеннях власності проблема становлення та розвитку малого підприємництва набуває важливого значення [1, С. 5]

Актуальність дослідження проблем розвитку та становлення малого підприємництва підсилюється також і тим, що досить повільні темпи й суперечливість просування України шляхом ринкових перетворень в значній мірі обумовлені саме недооцінкою ролі та значення малого підприємництва як головного елемента змішаної економіки.

Окремих проблемам, пов'язаним з розвитком чи функціонуванням малих підприємств, надавали увагу такі спеціалісти як В. І. Ляшенко [1], Л. І. Воротіна [2], М. Ю. Ануфрієв, О. Г. Кошелева [3], Г. Ф. Толмачова [3], А.В. Кучеров [3]. Виокремлюючи окремі питання кожний розглядав вибрану проблему, а в цілому стану розвитку та особливостям функціонування не приділялось уваги.

У доповіді пропонується аналіз розвитку малого бізнесу Донецької області, вона містить інформацію про основні показники діяльності малих підприємств, які за даними Реєстру статистичних одиниць визначені економічно активними (мають найманих працівників та/або здійснюють реалізацію продукції, робіт, послуг): кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч осіб наявного населення, кількість зайнятих та найманих працівників, середньомісячну заробітну плату, обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), валові капітальні інвестиції, показники фінансового стану малих підприємств.

Мета статті – аналіз основних показників, які характеризують особливості розвитку малого підприємництва Донецького регіону за 2008 – 2011 роки.

Показники, по яких було проведено аналіз, наведені по малих підприємствах з урахуванням фермерських господарств, за винятком банків та бюджетних установ та проаналізовані попередньо [4].

Відповідно до Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності” від 18.09.2008 №523-VI малими (незалежно від форм власності) визначаються підприємства, в яких середня кількість працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн.грн.

Інформація за 2008-2011 роки розрахована згідно з цим Законом України, за 2007 рік перерахована відповідно до нових критеріїв для забезпечення зіставності з попередніми роками, крім цього наведена з урахуванням зміни підприємствами основного виду діяльності у звітному році і по-дана в регіональному аспекті відповідно до Класифікатора об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ), який затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України від 31.10.1997 №659.

Мале підприємництво Донецької області за середньомісячною заробітною платою у цій сфері займає друге місце в Україні після міста Києва, за кількістю зайнятих та обсягом реалізованої продукції, виконаних робіт та наданих послуг – третє місце після Києва та Дніпропетровська.

У 2011 році кількість малих підприємств, які за даними Реєстру статистичних одиниць визначені економічно активними, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення склала 54 одиниці.

У зв'язку з існуючими розходженнями можливостей створення, функціонування і розвитку малих підприємств за містами та районами області цей показник розподілявся нерівномірно. Найвище його зна-

чення спостерігалось в місті Донецьку (116 одиниць), найнижче – у місті Дзержинську (7 одиниць).

Розміщення малих підприємств на території області має ознаки диспропорціональності. Майже половина малих підприємств зосереджена в Донецьку (47,3%), чверть – у чотирьох великих містах області: 10,6% – Маріуполі, 6,3% – Макіївці, 4,2% – Краматорську, 4% – Горлівці [4].

Характерними ознаками малого бізнесу є динамічність та мобільність. Малі підприємства здійснюють свою діяльність у різних сферах економіки, швидко реагуючи на зміни споживчого попиту.

У структурі малого бізнесу за видами економічної діяльності, як і раніше, превалюють сфери діяльності невиробничого характеру, особливо ті, які мають відносно швидкий оборот коштів. Кількість підприємств малого бізнесу, які займалися торгівлею (включаючи ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку) хоча й зменшується з кожним роком, але продовжує займати найбільшу частку в загальній кількості підприємств (34,8%).

Доля підприємств, які займалися видом економічної діяльності (операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям), у загальній кількості за 2011 рік у порівнянні з 2010 роком залишилася на тому ж рівні – 22,8%.

За 2011 рік питома вага промислових підприємств у структурі малого бізнесу збільшилася в порівнянні з 2010 роком на 0,3 відсотка та склала 11,8%.

Частка підприємств, які займалися будівництвом, навпаки, скоротилася на 0,1 відсотка та склала 10,1%.

Послуги в сфері транспорту та зв'язку надавали 4,9% суб'єктів підприємницької діяльності, комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту – 3%.

При тому, що мале підприємництво повинно сприяти вирішенню проблем зайнятості населення, у

2011 році продовжується негативна тенденція зменшення працюючих у малому бізнесі. Так, кількість зайнятих працівників (включаючи штатних, позаштатних працівників та власників, засновників підприємства та членів їх сімей) на малих підприємствах зменшилася на 5,2% та склала 149526 осіб. Кількість найманих (включаючи штатних та позаштатних) працівників у порівнянні з 2010 роком зменшилася на 6397 осіб і склала 147512, або 16,4% від загальної кількості працюючих на підприємствах (великих, середніх та малих підприємствах – суб'єктах підприємницької діяльності) області.

Із загальної кількості найманих у малому бізнесі 45,9% працювали на підприємствах міста Донецька. Чверть – на малих підприємствах чотирьох великих промислових міст області: 10,3% – Маріуполя, 5,9% – Макіївки, 4,6% – Горлівки, 4,1% – Краматорська.

Найбільша кількість підприємств у 2011 році припадала на торгівлю. Тому і питома вага зайнятих у цій сфері в загальній кількості працюючих на малих підприємствах відповідно висока – 27,6%.

Доля працівників, які займалися операціями з нерухомим майном, орендою та послугами підприємцям, становила 22,1%.

У промисловості працювало 15,9% загальної кількості найманих у малому бізнесі, у будівництві – 10,5%, у сільському господарстві – 6,6%, у транспорті та зв'язку – 5,7%. На підприємствах, які надавали комунальні та індивідуальні послуги – 4,1%, у готельному та ресторанному господарстві – 3,2%.

У 2011 році продовжується позитивна тенденція росту середньомісячної заробітної плати працівників малого бізнесу області. Так, за 2011 рік вона збільшилася на чверть (за 2010 рік – лише на 9,4%) та склала 1600,77 грн. Заробітна плата працівників малого бізнесу залишається майже в два рази меншою від середнього показника по області (3063 грн) [4]. У цьому секторі економіки не виключається використання

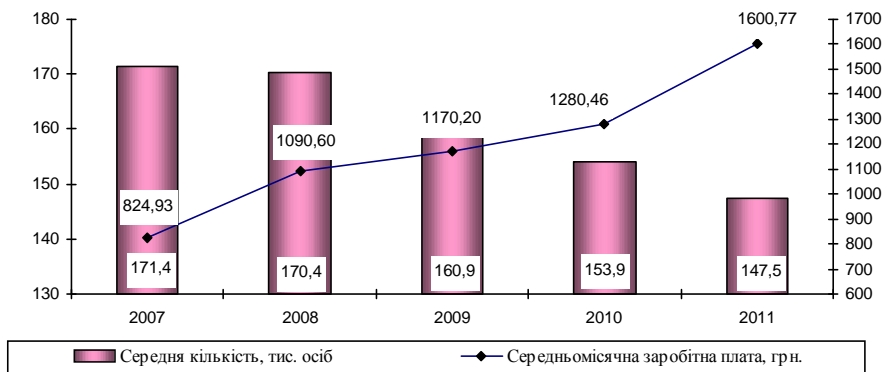

Рис. 1. Середня кількість та середньомісячна заробітна плата найманих працівників малого бізнесу

„тінювих взаємовідношень” з найманими працівниками шляхом використання праці з його нелегальною платою.

Показники чисельності зайнятих та середньомісячної заробітної плати відображені на рис. 1.

Середньомісячна заробітна плата на малих підприємствах області залишається більшою, ніж аналогічний показник у цілому по Україні (1520,17 грн). Вища заробітна плата склалася лише на малих підприємствах міста Києва (2216,48 грн).

Якщо розглядати середню заробітну плату за видами економічної діяльності, то слід зазначити, що найвищий її рівень припадав на фінансові підприємства (1920,94 грн), підприємства освіти (1858,41 грн), підприємства, які займалися видом економічної діяльності „операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям” (1744,81 грн). Значно нижча від середньої у малому бізнесі області заробітна плата була за такими видами економічної діяльності як рибальство та рибництво – 874,72 грн, діяльність готелів та ресторанів – 1081,78 грн, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 1303,34 грн.

У територіальному розрізі більш високий рівень заробітної плати склався на малих підприємствах Новоазовського району – 2069,83 грн, Донецька – 2028,69 грн, Докучаєвська – 1960,66 грн, Ясинуватського району – 1855,77 грн, Красноармійського району – 1665,50 грн.

Найнижча заробітна плата спостерігалася на малих підприємствах Добропілля – 736,58 грн, Амвросіївського району – 811,23 грн, Вугледару – 867,24 грн.

За підсумками 2011 року підприємствами малого бізнесу було реалізовано продукції, виконано робіт і надано послуг на суму 39962,3 млн грн, що на 1677,4 млн грн, або на 4,4% більше, ніж у попередньому році. Питома вага обсягу реалізації малих підприємств у загальному обсязі реалізації по області склала 5,8% [4].

Найбільш вагому частку в обсязі реалізації малих підприємств склала торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 61,6%. Продукція промисловості дорівнює 12%, послуги підприємств, які займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям, – 9%, виконані роботи в будівництві – 7,6%.

Мале підприємництво приваляє в таких сферах діяльності, як освіта (у загальному обсязі реалізації області за цим видом економічної діяльності питома вага малих підприємств склала 72,7%), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (48,7%), готельний та ресторанний бізнес (39,3%), здійснення операцій з нерухомим майном та послуг підприємцям

(28,2%). За іншими видами економічної діяльності пріоритети залишаються за великими та середніми підприємствами.

Основна частка обсягу реалізації (80,7%) припадала на п'ять великих міст області: 61,3% – на підприємства Донецька, 8,1% – Маріуполя, 5,8% – Макіївки, 3,4% – Горлівки, 2,1% – Слов'янська.

За 2011 рік суб'єктами малого підприємництва області був отриманий від'ємний фінансовий результат до оподаткування в сумі 227,7 млн грн проти 729,8 млн грн за 2010 рік (по Україні від'ємний фінансовий результат до оподаткування малих підприємств склав 6767,7 млн грн).

Від'ємний фінансовий результат було сформовано за рахунок перевищення суми збитку, який одержали 30,4% малих підприємств, над прибутком, який був отриманий 69,6% загальної кількості підприємств малого бізнесу (у цілому по Україні – 35% і 65% відповідно).

На зменшення розміру від'ємного фінансового результату малого бізнесу значно вплинула зміна від'ємного фінансового результату на позитивний по підприємствах торгівлі (з 242 млн грн за 2010 рік на 47,4 млн грн за 2011 рік), а також збільшення позитивного фінансового результату в 2,2 раза сільськогосподарських підприємств.

Загальна сума збитків малих підприємств області проти 2010 року збільшилася на 107,4 млн грн (4,3%) і склала 2620,3 млн грн, або 5,1% збитків малого підприємництва країни. Найбільша сума збитків була отримана в сфері здійснення операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (46,7% загальної суми збитків) і в торгівлі (25,1%).

У загальній сумі збитків підприємств області частка малих підприємств зменшилася з 20,7% у 2010 році до 14,2% у 2011 році, у промисловості – з 3,4% до 2,6%.

У загальнонаціональних обсягах прибутку частка малого бізнесу області склала 5,4% і становила 2392,6 млн грн. Проти 2010 року прибуток малого бізнесу збільшився на 34,2%, у цілому по області – на 38,1%. Найбільше зростання суми прибутку в 2011 році спостерігалось в сільському господарстві – у 2,2 раза, у промисловості – у 1,7 раза та в торгівлі – на 40%.

У 2011 році частка малого бізнесу в загальній сумі прибутку області склала 7,8% (у 2010 році – 8%).

Рівень рентабельності операційної діяльності малого бізнесу становив у 2011 році 4,2% проти збитковості в 1,1% у 2010 році. Значно перевищував середньообласний рівень рентабельності в сільському господарстві (30,6%), фінансовій діяльності (26,1%), торгівлі (14%).

Вартість активів малих підприємств області склала на кінець 2011 року 109037,3 млн грн, в її структурі 48,6% займали необоротні активи. Залишається високою частка необоротних активів у загальній вартості активів у сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (71,1%), надання комунальних та індивідуальних послуг (68,1%), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (62,2%), що потребує значних накладних витрат на їх обслуговування. Основні засоби та нематеріальні активи в складі необоротних активів становили 27274,5 млн грн, або 51,4%. У сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям сконцентровано майже дві третини вартості основних засобів малого бізнесу.

Сума оборотних активів малих підприємств склала 55273,4 млн грн (або половину вартості активів малих підприємств) і з початку року збільшилася на 30%, або на 12740 млн грн. Основні обсяги оборотних активів зосереджені в торгівлі – 28190,9 млн грн та в сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям – 13574,5 млн грн. Майже 60% оборотних активів припадало на дебіторську заборгованість, сума якої на кінець 2011 року склала 32723,6 млн грн, зокрема в торгівлі – 16190,5 млн грн, в операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям – 9105,1 млн грн.

Проблемним питанням для малого підприємництва залишається фінансування господарчої діяльності. Протягом року загальна сума дефіциту власних коштів малих підприємств збільшилася в 2,4 рази та становила 10962,8 млн грн. У сфері операцій з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям дефіцит власних коштів дорівнював 7914,1 млн грн, промисловості – 2613,8 млн грн, будівництві – 1024,2 млн грн. У цілому по області дефіцит власних оборотних коштів становив 77175,8 млн грн.

Відсутність коштів у малому бізнесі є однією з причин його неспроможності в повній мірі здійснювати розрахунки за поточними зобов'язаннями.

У 2011 році рівень покриття поточної заборгованості малих підприємств області при нормативі в 1,5 – 2 одиниці становив 1,15 (у 2010 році – 1,04). Менший за нормативний рівень покриття був отриманий майже за всіма видами економічної діяльності, крім сільського господарства та фінансової діяльності. Вище за середньообласний рівень покриття в фінансовій діяльності – 2,30, сільському господарстві – 2,08, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги – 1,4 та в операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям – 1,33.

У структурі джерел фінансування власний капітал склав 38,6%, запозичений – 55,5%. У загальній

сумі залучених коштів кредиторська заборгованість перевищує інші джерела фінансування (72,8%). Протягом 2011 року вона зросла на 30,9%, тоді як заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями – у 1,8 раза, а їх частка в складі позикових коштів становила 21%.

Як і раніше, вартість кредитних ресурсів залишається досить високою для більшості суб'єктів малого підприємництва. При обліковій ставці НБУ в 7,75% середньозважена ставка за кредитами, наданими суб'єктам господарської діяльності, становила 19,6%, що значно вище рівня рентабельності більшості малих підприємств.

У 2011 році процес здійснення малими підприємствами валових капітальних інвестицій активізувався. Так, у порівнянні з 2010 роком обсяг валових капітальних інвестицій у 2011 році збільшився в 1,9 раза та склав 2077,9 млн грн.

Майже всі валові капітальні інвестиції (98,9%), як і в минулі роки, було спрямовано в матеріальні активи. З них значна частина (61,2%) використовувалася на будівництво (включаючи поліпшення будівель та споруд), 27,3% було витрачено на придбання нових основних засобів.

У 2011 році значна частина валових капітальних інвестицій була спрямована в малі підприємства, що займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та послугами підприємцям – 51,2% від загальних валових капітальних інвестицій малого бізнесу, торговельні підприємства – 21,8%, промислові – 8,8%, будівельні – 4,9%, транспортні – 3,7%.

Сума витрат малих підприємств на технологічні інновації значно зросла та склала 583,3 тис грн проти 42,6 тис грн у 2010 році. Витрати на інформатизацію збільшилися в 1,7 раза. Так, у 2011 році сума коштів, які витрачені на інформатизацію, склала 43,9 млн грн (у 2010 році – 26 млн грн), зокрема 46,7% цієї суми було витрачено на оплату послуг сторонніх підприємств у сфері інформатизації, 31,5% – на обчислювальну техніку, 21,8% – на програмне забезпечення.

Існує достатньо багато негативних факторів, які гальмують розвиток сфери малого підприємництва. Для того, щоб малий бізнес спроміг у повному обсязі реалізувати всі свої переваги, необхідна суттєва підтримка з боку держави.

Сприяння розвитку підприємництва зумовлює необхідність невідкладного глибокого реформування регуляторної системи. Для цього необхідно перейти до ефективних методів державної регуляції, а це означає кардинальний перегляд нормативно-правової бази і на центральному, і на регіональному рівнях, а

також лобіювання своїх інтересів з боку підприємницьких структур.

Досліджуючи особливості розвитку підприємств малого бізнесу, реформування регуляторної системи слід вивчати більш детально.

Література

1. **Ляшенко В. І.** Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения : монографія / В. І. Ляшенко ; НАН України ; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 452 с.
2. **Адамов Б. І.** Малий бізнес України: дороговкази поступу: Монографія / Б. І. Адамов, О. І. Амоша, В. І. Ляшенко та ін. – Донецьк : ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 275 с.
3. **Модернізація** механізмів розвитку малого та середнього бізнесу : монографія / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін. ; НАН України; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 326 с.
4. **Мале підприємництво** Донецької області в 2011 році: економічна доповідь №06/1-03/560 від 16.11.2012 // Державна служба статистики України / Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2012. – 15 с.

Благодарный О. И., Юрина Н. О., Скобцова Г. В. **Стан розвитку малого підприємництва Донецької області у 2008 – 2011 роках**

Автори провели дослідження особливостей розвитку підприємств малого бізнесу за визначений період. Проаналізовано основні показники, що описують розвиток цього сектора економіки. Одержані показники свідчать про те, що в регіоні ще не визначено дієву підтримку діяльності підприємств малого бізнесу, показники можуть різко коливатися, частіше всього в сторону зниження, не проглядається стійкості в розвитку. Показники проведеного аналізу сприяли можливості запропонувати напрямки укріплення розвитку підприємств малого бізнесу.

Ключові слова: мале підприємництво, показники розвитку, кількість підприємств, чисельність зайнятих, обсяг реалізованої продукції, фінансові показ-

ники, валові капітальні інвестиції, оборотні активи малих підприємств.

Благодарный А. И., Юрина Н. А., Скобцова Г. В. **Состояние развития малого предпринимательства Донецкой области в 2008 - 2011 годах**

Авторы провели исследование особенностей развития предприятий малого бизнеса за определенный период. Проанализированы основные показатели, которые описывают развитие этого сектора экономики. Полученные показатели свидетельствуют о том, что в регионе еще не определена действенная поддержка деятельности предприятий малого бизнеса, показатели могут резко колебаться, чаще всего в сторону снижения, не просматривается устойчивости в развитии. Показатели проведенного анализа оказывают содействие возможности предложить направления укрепления развития предприятий малого бизнеса.

Ключевые слова: малое предпринимательство, показатели развития, количество предприятий, численность занятых, объем реализованной продукции, финансовые показатели, валовые капитальные инвестиции, оборотные активы малых предприятий.

Blagodarnyi A. I., Yurina N. A., Skobtsova G. V. **Status of Small Business in the Donetsk Region 2008 – 2011 years**

The authors conducted a study of the peculiarities of small business over a specified period. The basic parameters that describe the development of this sector. The resulting figures indicate that the region has not yet determined the active support of small businesses, figures can fluctuate dramatically, mostly downward, not visible in the development of resistance. Performance analysis facilitated opportunities to offer directions strengthening of small businesses.

Key words: small business, development indicators, the number of enterprises, number of employees, volume of sales, financial performance, gross capital investments, current assets of small businesses.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2012

Прийнято до друку 20.12.2012